

Oivaltavia näkökulmia suomalaisen historialliseen kirjallisuuteen

■ H. K. RIIKONEN

Kirjoitettu kansakunta. Sukupuoli, uskonto ja kansallinen historia 1900-luvun alkupuolen suomalaisessa tietokirjallisuudessa. Toimittaneet Marja Jalava, Tiina Kinnunen ja Irma Sulkunen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2013.

Johdannon ohella kahdeksan laajaa artikkelia sisältävä Tampereen, Jyväskylän ja Turun yliopistojen tutkijoiden *Kirjoitettu kansakunta* avaa useita kiinnostavia näkökulmia suomalaisen tietokirjallisuuden vaiheisiin. Teos jakautuu kolmeen pääosaan: ensimmäisessä käsitellään uskontoa koskevaa kirjallisuutta, joskin se liittyy läheisesti historiaan, nimenomaan kansallisiin historiakuviin. Toisessa osassa käsitellään historiallisia yleisesityksiä kansallisen menneisyyden luojina ja kolmannessa osassa ovat esillä elämäkerrat, nimenomaan kansallisten merkikhenkilöiden elämäkerrat. Teoksen alaotsikko on tosin sikäli hieman harhaanjohtava, että kyse on oikeastaan tietokirjallisuuden osaluueesta, historiankirjoituksesta ja biografiasta, vaikka ensimmäisessä osassa onkin mukana uskonto. Eräänlaisena historian popularisoijana mukana on Juhani Aho, ro-

maanin *Kevät ja takatalvi* kirjoittaja. Teoksen toimittajien mukaan tarkoituksena on tarkastella ”kansallisen historiankirjoituksen moninaista kenttää tapaustutkimusten kautta”. Tämä päämäärä toteutuu-kin mainiosti, vaikka tietysti muitakin kiinnostavia tapauksia voitaisiin löytää.

Käsitelty aineisto on suomenkielistä lukuun ottamatta Alexandra Gripenbergin Suomen naisliikkeen historiaa käsittelevää laajaa teosta. Jopa Valfrid Vasenius kirjoitti Runeberg-teoksensa suomeksi, vaikka hänen muu tuotantonsa oli ruotsiksi. Suurin osa käsitellyistä historiallisista teoksista on kirjoitettu 1900-luvun ensimmäisenä kymmenvuotiskautena. Kahdessa viimeisessä artikkelissa mennään kuitenkin 1930-, 1950- ja jopa 1960-luvulle. Kirjan alaotsikko on tältä osin hieman epätarkka.

Yhteinen tekijä tutkittaville tietokirjailijoille, jota sanaa tosin ei heidän aikanaan käytetty, on se, että he tulivat varsinaisten historian ammattilaisten ulkopuolelta, jos ammattilaisella tarkoitetaan historian alalta väitellyttä tai ainakin alalta maisterintutkinnon suorittanutta. Mukana tosin on kolme tohtorin tutkinnon omaavaa, Eliel Aspelin-Haapkylä, Valfrid Vasenius ja Paavo Virkkunen, mutta kaksi ensin mainittua olivat kirjallisuuden tutkijoita, Virkkunen puolestaan teologi. Lisäksi Hilda Käkikoski oli suorittanut historian arvosanan E. G. Palménille. Myös Aho oli opiskellut Palménin – Enttu Palménin,

kuten Aho häntä tuttavallisesti kutsuu – johdolla.

Edellä mainitun Juhani Ahon *Kevään ja takatalven* (Irma Sulkunen) ja Gripenbergin naisliikettä käsittelevän teoksen (Tiina Kinnunen) ohella tarkastelun kohteena on teosofi Maria Ramstedtin Kalevala-teos (Antti Harmainen) ja sen pohjalta kirjoittajan historiakuva, Eliel Aspelin-Haapkylä laaja Suomalaisen Teatterin (Kansallisteatterin edeltäjän) historia (Ilona Pikkanen), Vaseniuksen teos Runebergistä (Mikko Pollari), Paavo Virkkusen Agathon Meurman-elämäkerta (Marja Jalava) ja Tyyntuulion Maila Talvio -elämäkerta (Maarit Leskelä-Kärki). Yhdessä artikkelissa (Mervi Kaarninen) tarkastellaan useampia henkilöitä, ennen kaikkea Hilda Käkikoskea, Maila Talviota ja Ester Hällströmiä (myöh. Ståhlberg). Käkikoski kirjoitti nuorisolle tarkoitettua Suomen historian, jossa pelkän deskription ohella pyrittiin antamaan kuva myös historiallisen tiedon syntymisestä ja historiantutkijan työskentelystä. Maila Talvion aiheena oli Runeberg; vaikka hänen teoksensa sai positiivista huomiota E. G. Palménilta, monet kriitikot olivat negatiivisia. Ester Hällström kirjoitti Frans Mikael Franzénista (josta muuten tarvittaisiin laaja ajanmukainen elämäkerta).

Naisten osuus on teoksessa kaiken kaikkiaan huomattava, ja sitä olisi voinut vielä kasvattaaakin, jos lähemmän tarkastelun kohteeksi olisi otettu esimerkiksi Hällströ-

min Ester Ståhlbergin nimellä kirjoittama laaja Mathilda Wreden elämäkerta. *Kirjoitettu kansakunta* on tärkeä lisä mainiolla naisia historiantutkijoina käsittelevälle *Oma pöytä* -teokselle (2005).

Monet artikkeleista kasvavat varsinaisten kohteittensa raami- en ulkopuolelle, mikä sinänsä on pelkästään positiivista. Esimerkiksi Antti Pollarin artikkeli valaisee Vaseniuksen Runeberg-elämäkerran ohella myös muuta Runebergistä kirjoitettua ja hänestä käytyä keskustelua (muun muassa filosofi Thiodolf Reinin kritiikkiä Runebergiin kohdistettua jumalointia kohtaan). Runeberg lie- nee ehkä Mannerheimin rinnalla se suomalainen, josta on kaikkein eniten elämäkerrallisia esityksiä. Mervi Kaarnisen artikkelissa korostuu kiinnostavasti instituuti- on, Kansanvalistusseuran elämä- kertasarjan, merkitys. Samoin käy ilmi mielikuvituksen ja eläytymis- sen merkitys Hilda Käkikosken kohdalla. Irma Sulkunen tuo esille myös Ahon *Panun* ja Ahon sangen ansiokkaat A. F. Soldanin ja Antti Ahlströmin elämäkerrat. Sulkunen ja Marja Jalava muistuttavat myös herännäisjohtaja ja pedagogi Mau- no Rosendalin *Suomen herännäis- syyden historiasta*. Antti Harmai- sen artikkeli on myös Suomen teo- sofisen liikkeen historiaa. Siinä on myös aiheellisesti esillä nimimerk- kien käyttö (Maria Ramstedt jul- kaisi teoksensa Martti Humun ni- mimerkillä). Lienee kuitenkin lii- oittelua sanoa, että 1800-luvun puolivälin aikoihin monet mieskir- jailijat olisivat käyttäneet naisnimi- merkkiä. Mieskirjailijat kyllä käyt- tivät nimimerkkejä ja joku vielä- pä naisen nimeä, mutta lähteenä ollut Heidi Grönstrand on viitan-

nut tutkimukseen, jossa puhuttiin käytännöstä 1700-luvun Englan- nissa; siellä tilanne oli muuttunut kokonaan 1800-luvun puoliväliin mennessä.

Tiina Kinnusen artikkelis- sa esillä on muun muassa luteri- laisuuden ja fennomanian yhdis- telmä: Alexandra Gripenbergille kristinusko sen luterilaisessa muo- dossa oli ”ilmanraikastaja”. Asia tulee esille myös Sulkusen ja Jala- van artikkeleissa. Maarit Leskelä- Kärjen artikkeli valaisee yhtä lailla niin tutkijaa, Tyyni Tuuliota, kuin tutkimuskohdetta, Maila Talviota. Tuuliolle tietyn ongelman muo- dosti epäilemättä aito pyrkimys to- tuuteen mutta samalla äärimmäi- nen hienotunteisuus: ”skandaalien tai paljastusten kertojaksi Tuulio ei halunnut ryhtyä”, toteaa Leske- lä-Kärki. Ilona Pikkanen kiinnittää huomionsa Aspelin-Haapkyän te- atterihistoriaa tarkastellessaan tä- män sanavalintoihin ja topoksiin (kuten uhrin ajatukseen kuvattaes- sa Bergbom-sisarusten toimintaa) sekä tapaan käyttää ja siteerata läh- teitä ja jopa muokata niitä.

Artikkeleissa tuodaan esil- le myös tarkasteltavien teosten ai- kalaiskritiikki niin ylistävien kuin kriittistenkin lausuntojen osalta. Esimerkiksi Eino Leino on krii- tikkona saanut kirjassa sijansa – nimenomaan ”räksyttävänä rak- kikoirana”, kuten Ilona Pikkanen häntä luonnehtii. Aspelin-Haap- kylän teatterihistoriaa arvostel- lut Leino saattoi ironisesti todeta: ”Kuinka voi niin kaunis aamu päät- tyä niin harmajaan ja pimeään kes- kipäivään? Vastaus: aamu oli suo- malainen, sen jatko suomettare- lainen.” Maarit Leskelä-Kärki on puolestaan nostanut esiin Leinon satiirisen näytelmän *Maan par-*

haat, jossa ivan kohteena ovat mui- den muassa Maila Talvio ja V. A. Koskenniemi.

Artikkelit on kauttaaltaan kir- joitettu sekä selkeästi että puo- leensa vetävästi. Erityisen maini- nan ansaitsee Marja Jalavan jos- sain määrin ironinen tapa referoi- da Agathon Meurmanin ajatuksia Paavo Virkkusen esittäminä. Suo- malaisissa tieteellisissä teksteissä harvinaista ironiaa osoittaa myös

Jalavan artikkelin viimeinen virke:

Näiden [menneiden merkkimies- ten] joukkoon, osaksi kuvaamaan- sa menneisyyttä näytti myös Paavo Virkkunen siirtyneen seurustelemaan ihailemiensa ”jaloluontoisten” ihmis- ten kanssa.

Virkkusta koskeva artikkeli on muuten tärkeä täydennys sille ku- valle, joka annetaan Paavo Virk- kunen nuoremman kirjoittamas- sa *Virkkus-elämäkerrassa* (2002). Artikkeli tuo esille Virkkusen toi- minnan erikoisen kaksinaisuu- den, jota edusti tietty uudistusmie- lisyys, toisaalta esimerkiksi kuole- manrangaistuksen ja ruumiillisen kurituksen kannattaminen. Paavo Virkkusta koskeviin sattuviin ar- vioihin lisäksi mielelläni Edwin Linkomiehen muistelmateoksessaan *Vaikea aika* antaman luon- nehdinnan:

Virkkuselle ei hänen pitkäaikaises- ta poliittisesta urastaan huolimatta koskaan kehittynyt kykyä nähdä, mikä missäkin tilanteessa oli kokonaisu- den kannalta edullisin ratkaisu. Hän pysyi aina pinttyneenä puoluemiehenä niin sanoakseni vanhaan suometta- relaiseen tyyliin. Suurpiirteisempää vapautuneisuutta tapasi hänessä vain harvoin, realiteettien tajua tuskin koskaan.

Mikäli jonkin toivumuksen tal- le runsassisältöiselle teokselle ha- luaisi esittää, se liittyisi ulkomai-

sen kontekstin ja vertailumateriaalin huomioon ottamiseen. Esille tulevat nimittäin oikeastaan vain ruotsalaisen Anders Fryxellin esitykset, maininta ranskalaisesta Augustin Thierrystä ja eräät muut satunnaiset maininnat. Aikana, jota *Kirjoitettu kansakunta* käsittelee, suomeksi ilmestyi paljon suomennettua kirjallisuutta, sekä historiallisia yleisesityksiä että historiallisia romaaneja (muun muassa C. G. Starbäckin laaja romaanisarja Ruotsin keskiajasta). Poikkeuksen muodostaa Tiina Kinnusen artikkeli, jossa on kiitettävästi otettu huomioon eräät ulkomaiset naisasiaa ja naisliikettä koskevat teosarjat. Unkarilaisissa samoin kuin muutamissa muissa nimissä on painovirheitä.

Kirjoittaja on yleisen kirjallisuustieteen professori Helsingin yliopistossa.